

ІТАЛІЙСКІЯ ЗАПАЗЫЧАННІ Ў ЛІВІЙСКІМ ВАРЫЯНЦЕ АРАБСКАЙ МОВЫ

К. І. Ядчанка

*Беларускі дзяржаўны ўніверсітэт,
пр. Незалежнасці, 4, 220030 г. Мінск, Беларусь, Yadchan@bsu.by*

Артыкул прысвечаны аналізу італійскіх моўных запазычанняў у лівійскім варыянце арабскай мовы, якія ўвайшлі ў яе ў выніку моўных кантактаў каланіяльнай эпохі XX ст. Выяўляючы і апісваючы умовы і шляхі моўных запазычанняў ў лівійскім варыянце арабскай мовы з неблізка-роднаснай італьянскай мовы, аўтар апеліруе да арэальнага мовазнаўства. Запазычаная лексіка падвяргаецца ў артыкуле рознааспектнай лінгвістычнай інтэрпрэтацыі. На падставе аналізу моўных дадзеных аўтар рэканструюе сістэму італійскіх запазычанняў у лівійскім варыянце арабскай мовы, вылучае механізмы іх фанетычнай адаптацыі да сістэмы мовы-рэцыпіента, а таксама апісвае іх ролю ў лексічнай сістэме арабскай мовы. Асаблівай увагі заслугоўвае ў артыкуле функцыянаванне безэквівалентных запазычаных лексем у мове-рэцыпіенце. Артыкул прапануе перспектыву інтэрпрэтацыі міжкультурных і міжмоўных кантактаў у кантэксце сучаснай эпохі глабалізацыі.

Ключавыя словы: моўнае запазычанне, моўны кантакт, арэальнае мовазнаўства, мова-донар, мова-рэцыпіент, безэквівалентная лексіка, лівійскі варыянт арабскай мовы.

ИТАЛИЙСКИЕ ЗАИМСТВОВАНИЯ В ЛИВИЙСКОМ ВАРИАНТЕ АРАБСКОГО ЯЗЫКА

Е.И. Ядченко

*Белорусский государственный университет,
пр. Независимости, 4, 220030, г. Минск, Беларусь, Yadchan@bsu.by*

Статья посвящена анализу итальянских языковых заимствований в ливийском варианте арабского языка, вошедших в него в результате языковых контактов колониальной эпохи XX в. Изучая и описывая условия и пути языковых заимствований в ливийский вариант арабского языка из неблизкородственного итальянского языка, автор апеллирует к ареальному языкознанию. Заимствованная лексика подвергается разноаспектной лингвистической интерпретации. На основании анализа языковых данных автор реконструирует систему итальянских заимствований, описывает механизмы их фонетической адаптации к системе языка-реципиента, а также описывает их роль в лексической системе арабского языка. Особого внимания заслуживает в статье функционирование безэквивалентных заимствованных лексем в языке-реципиенте. Статья предлагает перспективу интерпретации межкультурных и межъязыковых контактов в контексте современной эпохи глобализации.

Ключевые слова: языковое заимствование, языковой контакт, ареальное языкознание, язык-донор, язык-реципиент, безэквивалентная лексика, ливийский вариант арабского языка.

ITALIAN BORROWINGS IN THE LIBYAN VARIANT OF THE ARABIC LANGUAGE

E. I. Yadchanka

*Belarusian State University,
4 Niezalieznasci Avenue, Minsk 220030, Belarus, jadtschenko@mail.ru*

The article is devoted to the analysis of Italic linguistic borrowings in the Libyan version of Arabic, which entered it as a result of linguistic contacts during the colonial era of the 20th century. Identifying and describing the conditions and paths of linguistic borrowing in the Libyan variant of Arabic from the not closely related Italian language, the author appeals to areal linguistics. Borrowed vocabulary is subject to multi-aspect linguistic interpretation in the article. Based on the analysis of linguistic data, the author reconstructs the system of Italic borrowings in the Libyan variant of Arabic, identifies the mechanisms of their phonetic adaptation to the recipient language system and also describes their role in the lexical system of the Arabic language. The functioning of non-equivalent borrowed tokens in the recipient language deserves special attention in the article. The article offers a perspective for interpreting of intercultural and interlingual contacts in the context of the modern era of globalization.

Keywords: language borrowing, language contact, areal linguistics, donor language, recipient language, non-equivalent vocabulary, Libyan Arabic.

Моўныя запазычанні з'яўляюцца вынікам узаемаадносін розных народаў, культур і дзяржаў і звязаных з імі моўных кантактаў. Гаворачы пра прычыны моўных запазычанняў, даследчыкі вылучаюць экстралінгвістычныя (гістарычныя, гандлёваэканамічныя, палітычныя, культурныя, навуковыя кантакты) і ўнутрылінгвістычныя (імкненне носьбітаў пэўнай мовы пашырыць лексічны рэпертуар моўных сродкаў) [1, с. 39–41; 2, с. 28].

Даследчыца М. У. Арэшкіна прапануе наступны тэрмі моўнага запазычання – гэта «іншамоўная лексічная адзінка ці іншы элемент чужой мовы (словаўтваральная марфема, сінтаксічная канструкцыя, фразеалагічны абарот), перанесеныя з адной мовы ў іншую ў выніку моўных і культурных узаемасувязяў». Пры гэтым яна падкрэслівае той факт, што запазычаныя словы служаць як «для выражэння новых паняццяў», так і для «далейшай дыферэнцыяцыі ўжо існуючых і абазначэння раней невядомых прадметаў і з'яў, якія нярэдка становяцца вядомымі носьбітам дадзенай мовы толькі з прычыны кантактаў з іншым народам» [3, с. 147].

Лівійскі (сулайміцкі) дыялект уяўляе сабой адну з разнавіднасцяў арабскай мовы, распаўсюджаную ў Лівіі і прылеглых краінах і ўваходзіць у магрыбінскую групу дыялектаў. Італійскія запазычанні ў лівійскай арабскай з'яўляюцца аб'ектам даследавання арэальнага мовазнаўства, паколькі абедзве мовы не з'яўляюцца роднаснымі, а моўныя кантакты паміж лівійцамі і італьянцамі абумоўлены выключна тэрытарыяльнай блізкасцю і гістарычнымі фактарамі. Шматлікія італійскія запазычанні ў лівійскім варыянце арабскай мовы з'яўляюцца прамым следствам італьянскай каланізацыі ў Лівіі 1912–1947 гг. У перыяд каланіяльнага праўлення ў краіну пераехала значная колькасць італьянцаў. Пасля здабыцця Лівіяй неза-

лежнасці большасць з іх рэпатрыявалася, аднак іх працяглая прысутнасць пакінула прыкметны след у лівійскай культуры і, у прыватнасці, у лівійскім варыянце арабскай мовы, які ўвабраў яго лексіку [4, р. 12–18]. Як адзначае М. У. Арэшкіна, «самым важным довадам на карысць запазычання іншамоўных элементаў з’яўляецца ўсведамленне таго, што іншая мова можа стаць крыніцай набыцця каштоўнаснай інфармацыі, найноўшых навукова-тэхнічных і культурных дасягненняў, пашырэння спазнанняў пра жыццё народаў свету і стылю іх жыцця» [3, с. 148]. На карысць дадзенага тэзіса гаворыць той факт, што, нягледзячы на каланізатарскі характарлексічнай трансфармацыі мовы-рэцыпіента, запазычаная лексіка працягвае да сённяшняга дня шырока выкарыстоўвацца ў лівійскім дыялекце як нараўне з арабскімі эквівалентамі, так і замяняючы і выцясняючы іх на перыферыю, адводзячы ім ролю архаізмаў, што страцілі сваю прывабнасць.

Класіфікацыя выдзеленай намі італійскай запазычанай лексікі ў лівійскім варыянце арабскай мовы дазваляе рэканструяваць і апісаць шляхі такіх запазычанняў. Так, запазычанне італійскай лексікі лівійцамі ажыццяўляецца са сфер рамяства і побыту. Ніжэй прыводзяцца прыклады, якія дэманструюць сістэму атрыманых дадзеных. Запазычанні размеркаваны па тэматычных групах, прадстаўлена крыніца кожнага запазычання і яго лівійска-арабскі эквівалент.

1. Дом, мэбля, інтэр’ер

كويچينا ‘кучына’ «кухня» – пар. італ. *cucina* «кухня»;
 بانينو ‘баннэ’ «ванны пакой» – пар. італ. *bagno* «ванны пакой»;
 لفاندينو ‘лавандыно’ «рукамыйніца» – пар. італ. *lavandino* «рукамыйніца»;
 مانيلي ‘манілья’ «ручка дзвярэй» – пар. італ. *maniglia* «ручка дзвярэй»;
 بالكوني ‘balconi’ «балкон» – пар. італ. *balcone* «балкон»;
 فيراندا ‘веранда’ «веранда» – пар. італ. *veranda* «веранда»;
 كوميدينو ‘комодыно’ «камод» – пар. італ. *comodino* «камод»;
 لمبا ‘ламба’ «лампа» – пар. італ. *lampa* «лампа»;
 براند ‘бранда’ «ложак» – пар. італ. *branda* «дзіцячы ложак»;
 موبيليا ‘мобілі’ «мэбля» – пар. італ. *mobilia* «мэбля»;
 كانشيلو ‘канчэллу’ «брама» – пар. італ. *cancello* «уваходныя дзверы, брамка, вароты»;
 فازا ‘ваза’ «ваза» – пар. італ. *vaso* «ваза».

2. Транспарт, пабудова аўтамабіля

فرينو ‘фрэно’ «тормаз» – пар. італ. *freno* «тормаз»;
 مانو فرينو ‘фрэномано’ «ручны тормаз» – пар. італ. *frenomano* «ручны тормаз»;
 فريتسيوني ‘фрыцьёні’ «счапленне» – пар. італ. *frizione* «счапленне»;
 شيراتوري ‘шыраторэ’ «педаль газу» – пар. італ. *l'acceleratore* «педаль газу»;

جوما 'гомма' «шына» – пар. італ. *gomma* «шына»;
قومىستى 'гоммэсти' «шынамантаж» – пар. італ. *gommesi* «вырабніцтва
шын»;
ماطور 'матур' «матор» – пар. італ. *motore* «матор»;
تاراتورى 'тараторы' «трактар» – пар. італ. *trattore* «трактар».

3. Будаўніцтва, добраўпарадкаванне

مارتشيبيدى 'марчап'эдэ' «тратуар» – пар. італ. *marciapiede*
«тратуар»;
بومبا 'бомпа' «помпа» – пар. італ. *pompa* «помпа»;
شيمينت 'шэмент' «цэмент» – пар. італ. *cemento* «цэмент»;
تشينترى 'чэнтры' «цэнтр» – пар. італ. *centro* «цэнтр»;
لنقلو 'лангло' «кут» – пар. італ. *l'angolo* «кут»;
كورينتى 'коррэнты' «электрычнасць» – пар. італ. *corrente (elettrica)*
«электрычнасць»;
بريزا 'брэза' «разетка» – пар. італ. *presa* «разетка»;
سيفونى 'сіфоні' «сіфон» – пар. італ. *sifone* «сіфон»;
توبو 'тобу' «труба» – пар. італ. *tubo* «труба»;
باريل 'барэлла' «насілкі» – пар. італ. *barella* «насілкі»;
باكو 'баку' «пакет, пачак» – пар. італ. *pacco* «пакет, пачак»;
شوكة 'галлони' «галон (адзінка вымярэння 20 літраў)» – пар. італ.
gallone «галон».

4. Адзенне, тэкстыль

م بـانـطـلون 'банталон' «штаны» – пар. італ. *pantaloni* «штаны»;
كاناتيرا 'канатэра' «бялізнавая майка» – пар. італ. *canottiera* «начная са-
рочка, бялізнавая майка»;
جيبوتو 'джуботто' «цёплая куртка» – пар. італ. *giubotto* «цёплая куртка»;
لنـسـوـلة 'ленцуола' «прасціна» – пар. італ. *lenzuola* «прасціна»;
صاكو 'сакко' «запlechнік» – пар. італ. *sacco* «запlechнік».

5. Кухня, гастронамічная культура

جيلتو 'джэлато' «марожанае» – пар. італ. *gelato* «марожанае»;
فورکيتا 'форкэтта' «відэлец» – пар. італ. *forchetta* «відэлец»;
فورنو 'форно' «печ» – пар. італ. *forno* «печ»;
مانجريا 'манджа' «ежа» – пар. італ. *Mangia!* «Еш!» (форма імператыву
2 асобы адз. ліку ад дзеяслова *mangiare* «есці»);
فازو 'вазо' «банка» – пар. італ. *vaso* «банка».

У працэсе асваення запазычаных слоў большая іх частка падвяргаецца ўплыву мовы-рэцыпіента. Яны праходзяць працяглую адаптацыю да сістэмы запазычаючай мовы, падвяргаюцца неабходным фанетычным, графічным, граматычным, семантычным, і лексічным зменам [5, с. 135]. Разгледзім некаторыя фанетычныя змены запазычанай лексікі.

Так, характерны для європейських моў гук «п», адаптуючыся пад фанетычную сістэму арабскай мовы, відазмяняецца ў гук «б», бо ў ёй гук «п» адсутнічае: لمبا 'ламба' «лампа» (пар. італ. *lampa* «лампа»); بومبا 'бомба' «помпа» (пар. італ. *pompa* «помпа»); بریز 'брэза' «разетка» (пар. італ. *presa* «разетка»); بانطلونم 'банталон' «штаны» (пар. італ. *pantaloni* «штаны»).

Падобным чынам галосны гук «е», які зачыкае італійскі назоўнік, у арабскай мове ў аналагічнай пазіцыі замяняецца на гук «і»/«ы», адаптуючыся тым самым пад сістэму арабскай мовы: سيفوني 'сіфоні' «сіфон» (пар. італ. *sifone* «сіфон»); كورينتي 'коррэнтэ' «электрычнасць» (пар. італ. *corrente* «электрычнасць»); فريئسيوني 'фрыцьёні' «счапленне» (пар. італ. *frizione* «счапленне»).

Характэрнай прыкметай фанетычнай адаптацыі італійскіх запазычанняў пад сістэму лівійскага дыялекту з'яўляецца таксама арабскі гук «у», які выпяняе італьянскі «о» у апошнім або перадапошнім складзе: ماطور 'матур' «матор» (пар. італ. *motore* «матор»); كانشيلو 'канчэлу' «брама» – пар. італ. *cancello* «брама»; باكو 'баку' «пакет, пачак» – пар. італ. *racco* «пакет, пачак».

Гаворачы пра ролю запазычаных італійскіх слоў у лівійска-арабскай мове, варта звярнуць увагу на такія фактары, як наяўнасць/адсутнасць арыгінальных лівійска-арабскіх эквівалентаў, іх стылістычнае маркіраванне, а таксама частата выкарыстання ў маўленні на сучасным этапе развіцця мовы-рэцыпіента. У выніку аналізу сабранага матэрыялу, мы змаглі вылучыць некалькі функцый запазычанага лексікі.

Пашырэнне сінанімічнай разнастайнасці мовы-рэцыпіента. Можна вылучыць цэлы шэраг італійскіх запазычаных лексем, якія выкарыстоўваюцца ў лівійскім дыялекце разам з ужо наяўнымі ў ім арабскімі лексэмамі, гарманічна суіснуючы і дапаўняючы адзін аднаго. Так, акрамя арабскага مطبخ 'матбах' «кухня» выкарыстоўваецца запазычанае كويچنا 'кучына' «кухня» (пар. італ. *cucina* «кухня»). Арабскае слова مزهرية 'мазхарыя' «ваза» функцыянуе разам з запазычаным فازا 'ваза' «ваза» (пар. італ. *vaso* «ваза»). Для абазначэння хатняй жывёлы – ката – выкарыстоўваецца як спрадвечна-арабскае قطة 'кетта' «кот», так і запазычанае جاتو 'гатто' «кот» (пар. італ. *gatto* «кот»). Падобным чынам, не ўступаюць у канфлікт арабская лексема مركز 'маркез' «цэнтр» і італійскае запазычанне تشينترو 'чэнтро' «цэнтр» (пар. італ. *centro* «цэнтр»).

Дыферэнцыяцыя ўжо існуючых паняццяў у мове-рэцыпіенте. Шэраг італійскіх запазычанняў пранікае ў лівійскі варыянт арабскай мовы і выпяняе наяўныя там лексемы з прычыны іх семантычнай непаўнаты, нефункцыянальнасці, стылістычнай канатацыі альбо архаічнасці. Так, арабскае лова يد الباب 'едд эльбэб' «ручка дзвярэй», якое раней функцыянуе ў лівійскім дыялекце, выпяняецца новым і больш прывабным італьянізмам مانيليا 'манілья' «ручка дзвярэй» (пар. італ. *maniglia* «ручка дзвярэй»). Увайшоўшы ў лівійскі дыялект разам з самой рэаліяй італьянізму مانو فريئно 'фрэномано' «ручны тормаз» (пар. італ. *frenotano* «ручны

тормаз») зрушыў на перыферыю тагачасны арабскі неалагізм فرامل يدوية 'фарамель едд' «ручны тормаз», які не прыжыўся ў лівійскім дыялекце. Аналагічным чынам, пад уплывам італьянскай мовы выйшла з выкарыстання арабскае лова احراث 'мехерат' «трактар», а замест яго ва ўжытак увайшло італійскае запазычанне تاراتوري 'тараторы' «трактар» (пар. італ. *trattore* «трактар»). Італьянскае марожанае, якое карыстаецца папулярнасцю ва ўсім свеце, прыжылося ў Лівіі разам са сваёй назвай جيلتو 'джэлато' «марожаннае» (пар. італ. *gelato* «марожаннае») і выцесніла арабскае слова з аналагічным значэннем مثلجات 'мутхеллежат' «марожаннае».

Абазначэнне прадметаў і з'яў, якія ўвайшлі ў мову-рэцыпіент разам з іх назвамі. Такая лексіка не мае спрадвечна-лівійскіх эквівалентаў, з'яўляецца ўнікальнай і выступае маркерам італьянскай каланіяльнай эпохі ў Лівіі. Як правіла, такія запазычання абазначаюць рэаліі сучаснага жыцця, тэхналагічныя навінкі, модныя трэндзы і інш. У якасці прыкладу, можна прывесці наступныя лексемы: بریزا 'брэза' «разетка» (пар. італ. *presa* «разетка»); باريل 'барэлла' «насілкі» (пар. італ. *barella* «насілкі»); مارتشيبيدي 'марчап'едэ' «тратуар» (пар. італ. *marciapiede* «тратуар»); قوميسي 'гоммэсці' «шынамантаж» (пар. італ. *gommesi* «вырабніцтва шын»); لفاندينو 'лавандыно' «рукамыніца» (пар. італ. *lavandino* «рукамыніца»).

Такім чынам, італьянскі каланіяльны перыяд у Лівіі якасна напоўніў лексічную сістэму лівійскага варыянту арабскай мовы запазычанай лексікай. Крыніцамі такога лексічнага папаўнення становяцца сферы жыцця лівійцаў, звязаныя з тэхналогіямі і інавацыямі, якія ўвайшлі ў Лівію разам з каланізатарамі. Такімі з'яўляюцца дом і інтэр'ер, транспарт, будаўніцтва і добраўпарадкаванне, адзенне, гастронамічная культура. Запазычаная італійская лексіка не проста працягвае функцыянаваць у лівійскім дыялекце на сучасным этапе, але і часта выцясняе лівійска-арабскія эквіваленты, якія выкарыстоўваліся ў ранейшыя часы. Шэраг запазычанай італійскай лексікі з'яўляецца безэквівалентным, паколькі дадзеныя лексемы ўвайшлі ў лівійскі дыялект разам з пазначанымі рэаліямі.

Бібліяграфічны спіс

1. Вайнрайх, У. Языковые контакты: состояние и проблемы исследования / пер. с англ. Ю. А. Жлуктенко / У. Вайнрайх. – Киев : Вищ. шк., 1979. – 263 с.
2. Карлинский, А. Е. Основы теории взаимодействия языков / Е. А. Карлинский. – Алма-Ата : Голым, 1990. – 181 с.
3. Орешкина, М. В. Заимствование языковое / М. В. Орешкина // Социолингвистика. – 2023. – № 3 (15) – С. 147–170. – URL: <https://doi.org/10.37892/2713-2951-3-15-147-170> (дата обращения: 05.06.2025).
4. Del Boca, Angelo. Gli italiani in Libia / A. Del Boca. – Milano : Mondadori, 1997. – 576 p.
5. Ким Юань-Фу, П. Л. Фонетика и орфография заимствованного слова / П. Л. Ким Юань-Фу // Зарубежное языкознание и литературоведение. Вып. 3. – Алма-Ата, 1973. – С. 134–139.